

HE 028
dpb
SIVANO
PETRA
BEZRUCE

jaroslav havlíček

petrolejové lampy

dramatizace **martin velíšek, ivan rajmont** / režie **martin františák** / výprava **marek cpin**
hudba **nikos engonidis** / dramaturgie **daniela jirmanová** / dramaturgická spolupráce **martin velíšek**

štěpán kilián, stavitel	norbert lichý
anna kiliánová, jeho žena	kateřina krejčí
štěpánka kiliánová, jejich dcera	sylvie krupanská
jan malina st., statkář, bratr anny	karel čepek j.h.
jan malina ml., jeho starší syn	dušan urban
pavel malina, jeho mladší syn	lukáš melník
mudr. blodek, řečený synáček / satan	ondřej brett
xaver / čert	Michal sedláček
karla	markéta haroková
jan evangelista trakl, pekař a starosta	přemysl bureš
traklová, jeho sestra, pradlena	marcela čapková
alois trakl, její syn	josef jelínek
helena blodková	pavla gajdošíková
skákavý machoň	jiří müller
štěpka – dítě	emma kočářová j.h. nebo Lucie mohylová j.h.

premiéra 28. února 2014 v divadle Petra Bezruče

Jaroslav Havlíček

– Narodil se 3. února 1896 v podkrkonošském městečku Jilemnice jako druhý syn v rodině učitele a jilemnického kronikáře. Studoval na gymnáziu a na reálce v Jičíně. Už tehdy projevil velké výtvarné nadání, učitelé na gymnáziu mu doporučovali studovat na pražské UMPRUM nebo AVU, rodiče však byli proti. Na jejich doporučení absolvoval roční abiturientský kurz obchodní akademie v Chrudimi.

– Důležitým předělem v jeho životě byly prázdniny v létě 1913, které prožil s ostatními Jilemnickými studenty. Právě tehdy se také seznámil se svou budoucí ženou Marií Krausovou z rodiny jilemnických mydlářů.

– „*Nutno se vrátit k prázdninám 1913, kdy byl studentský život v Jilemnici na vrcholu. Žil akademický spolek Podhoran. Dělal jsem výlety, pořádala se divadla, zábavy a akademie – naučil jsem se jasnozření – dělal jsem médium atd. atd. Tak jsem si asi představoval život – veselil se, hrát jistou roli, být bezpečen, živem, bez starostí – nic nedělat, studovat jen podle jména...*“

– Na počátku války Havlíček krátce studoval v Praze na ČVUT. V roce 1915 byl odveden, absolvoval důstojnickou školu v Kadani, prošel ruskou a italskou frontou.

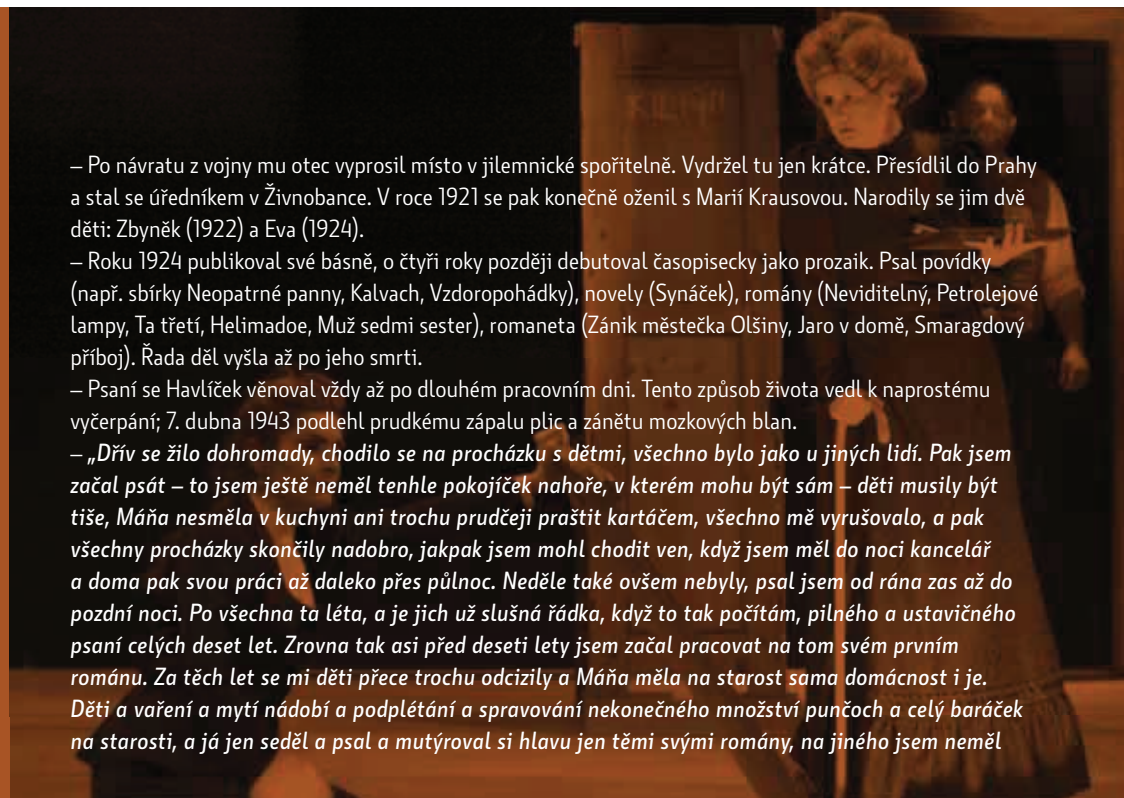
– „*Po prázdninách 1914 (válka již v proudu, kamarádi většinou narukovali) jsem se dal zapsat na techniku, obor obchodních věd. Konečně tady byla Praha – ale jaká – zdecimovaná, válečná, ubohá! ... Vlastně jsem v Praze tehdy nestudoval, jen jsem byl zapsán. Spal jsem do jedenácti, flákal se, flámoval, dokud byly peníze a dokud bylo kde – když byl hlad, jelo se domů. Zbůhdarmé utrácení peněz. Ale byla válka, doba, kdy vše se zdálo zbytečné – člověk si našel vždy nějaké odůvodnění. Dnes jsem tu – kde budu zítra? Kamarádi hynuli. Sentimentalita. Bezútešnost. Bezcílnost. V roce 1915 – naštěstí? – odveden. Narukoval jsem... třikrát ve frontě... Volynsko v létě 1916 a na podzim – konečně Itálie 1918.*“

– Po návratu z vojny mu otec vyprosil místo v jilemnické spořitelně. Vydržel tu jen krátce. Přesídlil do Prahy a stal se úředníkem v Živnobance. V roce 1921 se pak konečně oženil s Marií Krausovou. Narodily se jim dvě děti: Zbyněk (1922) a Eva (1924).

– Roku 1924 publikoval své básně, o čtyři roky později debutoval časopisecky jako prozaik. Psal povídky (např. sbírky Neopatrné panny, Kalvach, Vzдорopohádky), novely (Synáček), romány (Neviditelný, Petrolejové lampy, Ta třetí, Helimadoe, Muž sedmi sester), romaneta (Zánik městečka Olšiny, Jaro v domě, Smaragdový příboj). Řada děl vyšla až po jeho smrti.

– Psaní se Havlíček věnoval vždy až po dlouhém pracovním dni. Tento způsob života vedl k naprostému vyčerpání; 7. dubna 1943 podlehl prudkému zápalu plic a zánětu mozkových blan.

– „*Dřív se žilo dohromady, chodilo se na procházku s dětmi, všechno bylo jako u jiných lidí. Pak jsem začal psát – to jsem ještě neměl tenhle pokojíček nahoře, v kterém mohu být sám – děti musily být tiše, Máňa nesměla v kuchyni ani trochu prudčeji praštit kartáčem, všechno mě vyrušovalo, a pak všechny procházky skončily nadobro, jakpak jsem mohl chodit ven, když jsem měl do noci kancelář a doma pak svou práci až daleko přes půlnoc. Neděle také ovšem nebyly, psal jsem od rána zas až do pozdní noci. Po všechna ta léta, a je jich už slušná řádka, když to tak počítám, pilného a ustavičného psaní celých deset let. Zrovna tak asi před deseti lety jsem začal pracovat na tom svém prvním románu. Za těch let se mi děti přece trochu odcizily a Máňa měla na starost sama domácnost i je. Děti a vaření a mytí nádobí a podplétání a spravování nekonečného množství punčoch a celý baráček na starosti, a já jen seděl a psal a mutýroval si hlavu jen těmi svými romány, na jiného jsem neměl*

pomyšlení. A při tom všem se samozřejmě netloustne. Já, to víte, jak jsem se zřídil před půl třetím rokem, to bylo kvaltu ve psaní, až jsem se začal motat a padat a vidět všechno několikrát a rozmazané a v ustavičném komíhání, přes lávku jsem nepřešel, děti mě musily vodit, v prvních dnech jsem sám krok neudělal a v chůzi jsem se nemohl ohlédnout, jak se mi hlava motala. A tenkrát také začalo to hrozné hubnutí. Pak se ovšem musilo doktorovat, trochu mě zas postavili na nohy, ale co je to všechno platné, psaní už nechat nemohu, a když je k tomu ještě kancelář... ted' od půl osmé ráno v jednom kuse do pěti – tak to je toho přece jen trochu mnoho na člověka. Kdypak já mohu začít psát? Vráťím se domů, když to moc dobře dopadne, k šesté, pak večeřím, pak do práce – a to si nesmím ani na chvilku odpočinout. Začínám tedy asi v půl sedmé večer, a copak se udělá za takové čtyři hodiny? Někdy si musím přece jen trochu odpočinout a pak začínám místo v sedm až v devět, když lidé jdou spat. Pak se to ovšem protáhne také třeba do půl třetí i déle. A ráno musím po šesté vstávat. Tak se těším na ten konec války. Doufám, že pak se svět jinak uspořádá a že budu moci dělat jen jedno a ne dvojí... Kdybych měl jenom sedět v kanceláři a dělat jen a jen bankovního úředníka, to bych se, na mou duši, raději oběsil, vždyť já tím bankovním úředníkem už dávno nejsem. Je to přece docela jiný svět, svět těch lidí, kteří píšou knihy nebo hrají divadlo nebo malují nebo filmují, a svět počestných úředníků, kteří chodí pilně do kanceláře a pak se věrně věnují své rodině. Jedno k druhému nikterak nejde. To jedno je pokojné a pravidelné a hospodárné, zkrátka má to v sobě všechny lidské ctnosti, kdežto druhé je samý neklid, samá nejistota, samé trápení ducha, protože to přece nejde, sednout si ke stroji a psát román, tak jako člověk úřaduje... Nejdřív člověk, kudy chodí, vidí před sebou ty své lidi z příběhu, dává dohromady děj a piluje, pak si k tomu sedne, a ono to nejde, jak by si přál, zas to zahodí a začne znovu, znovu lítá a přemýšlí, pak

v nějakou šťastnou chvíli se mu povede začátek, přijde do toho, nejedl by a nepil, nic jiného nemá na mysli jen to, a kdyby se to psalo jinak, byl by to docela špatný román... a jak je pak možno srovnat s tím nějakou povinností: 'Ted' toho musíš nechat! Ted' musíš přestat psát! To nevádi, že jsi v nejlepším a že bys tu noc potřeboval pro sebe. Ráno musíš do kanceláře a svědomitě úřadovat! – A také s tím neharmonuje, mít neustále na mysli to, co děti potřebují, jak se učí, jaké šaty by potřebovala žena. Zkrátka pro takové lidi, jako jsem já, by bylo moudřejší, kdyby žili jako poustevníci a nemuseli se starat o nic jiného než o ty své romány... Věřím, že po konci války nastane jiný, docela nový svět, v kterém se zařadí ten, kdo by jinak vyšel naprázdno. A tak se vlastně všechny mé tužby a přání týkají toho konce války a těch lepších časů, které mají nastat."

(Jaroslav Havlíček – dopis příbuzným, 27. února 1943)

Petrolejové lampy

Román *Petrolejové lampy* vyšel poprvé v roce 1935 pod romanticky kýčovitým názvem *Vyprahlé touhy*, který si přes Havlíčkův odpor vynutil nakladatel „s ohledem na lidovou edici, v níž román vychází“. Tři měsíce před svou smrtí (1943) konstatuje Havlíček: „Petrolejové lampy, přepracovány, jak mi to jen bylo možno, leží u nakladatele, připravené pro druhé vydání.“ Tato definitivní verze vyšla až v roce 1944, tedy po Havlíčkově smrti.

Petrolejové lampy měly být součástí patrně třídílného cyklu románů z maloměstského prostředí podkrkonošské Jilemnice. Druhý, nedokončený díl *Vlčí kůže* a náčrt třetího dílu *Vylomené dveře* naznačují další osudy hlavní hrdinky první části Štěpánky Kiliánové: provdá se za Jana Malinu, ale ani toto manželství jí nepřinese dítě. Ovdoví podruhé a potěší se vdá – tentokrát za Aloise Trakla, jehož nemanželského dítěte se ujme. Štěpka umírá během mobilizace v roce 1938.

S Jilemnickým cyklem volně souvisí i novela *Synáček* a román *Poslední rok*.

Havlíčkově vidění světa přilákalo několikrát filmaře. On sám spolupracoval na scénáři k filmu *Barbora Hlavsová*. Dalšími zfilmovanými díly jsou romány *Neviditelný* a *Helimadoe*.

Nejnámějším filmovým přepisem jsou právě *Petrolejové lampy*. Tento celovečerní film natočil v roce 1971 režisér Juraj Herz podle scénáře, na němž spolupracoval s Václavem Šáškem. Pavla Malinu a Štěpánku Kiliánovou hrají Petr Čepek a Iva Janžurová. Autorem hudby k filmu je skladatel Luboš Fišer, který mj. zhudebnil slavnou báseň Františka Gellnera *Perspektiva*; ve filmu ji zpívají Karel Černoš a Josef Laufer, v jiném obraze i herečka Marie Rosůlková.

PERSPEKTIVA František Gellner

Má milá rozmilá, neplakej!
Život už není jinakej.

Dnes buďme ještě veselí
na naší bílé posteli!

Zejtřa, co zejtra? Kdožpak ví.
Zejtřa si lehneme do rakví.

(ze sbírky *Po nás ať přijde potopa*, 1901)

K románu Jaroslava Havlíčka *Petrolejové lampy* mě pravděpodobně stejně jako mnoho dalších čtenářů přivedl úchvatný film Juraje Herze. Při čtení jsem ale zjistil, že přes nesporné kvality filmu (postaveném na výborném scénáři, na kterém se vedle Herze podílel Václav Šašek) na mne ta knížka působí jiným dojmem. Řekněme méně secesně apartním, ale o to hlubším.

Havlíčkovu „kronikářské“ vyprávění s jistou dávkou osobního vkladu v sobě mísí psychologickou drobnokresbu s přesnými detaily a smysl pro až groteskní nadsázku. Zároveň nechybí respekt k tajemnostem lidské existence. Havlíčkův jazyk je úsporný, civilní a přesný, ale přitom barvitý a jaksi rustikální. Přesto, že nás od napsání dělí tři čtvrtě století a autor se ve vyprávění i v jazykové výbavě vracel ještě dál, působí kniha nesmírně současně.

Co mě ale při čtení fascinovalo nejvíc, byl příběh Štěpky. Samotářského, tlustého dítěte, zvykané holky s dobrým srdcem, předčasně a vlastně i trochu falešně vyspělé. Hvězdy místních ochotníků a ostudy jilemnického korza. Stárnoucí slečny, „volající po milencích a snesoucí jen manžela“. Podvedené

nevěsty, které se nedostane lásky a především tolik vytouženého dítěte, ale nakonec dostojí všem závazkům. Ženy, která završí osud vejrychovského rodu beroucího svůj počátek v „čertovské temnotě“ a dojde pokorného srovnání s osudem. Je to přes všechny průvodní bizarnosti příběh prostý a silný. Příběh s neokázalou, proto silnou katarzí.

Napsat dramaturgii Havlíčkovu románu jsem chtěl ještě za svého působení v Divadle pod Palmovkou, ale vznikla až pro Klicperovo divadlo v Hradci Králové. Vedle autorské účasti režiséra Ivana Rajmonta se ve výsledku odrazily i společné debaty se scénografem Martinem Černým a skladatelem Petrem Kofroňem. Podstatnou roli sehrálo samozřejmě vědomí, že Štěpku bude hrát Pavla Tomicová. Výsledek mi nepřísluší hodnotit, ale mám radost, že po dramaturgii sáhla i jiná divadla. A obzvláště mě těší, že se nová verze bude hrát u Bezručů, kde jsem v divadle začínal. Možná je to jen absencí jiných dramaturgií, ale ten Štěpčin příběh rozhodně stojí za to vyprávět.

Martin Velíšek

Syfilis (příjice, lues)

Pohlavně přenosné infekční onemocnění. Původcem je bakterie *Treponema pallidum*.

1. stádium nemoci: nebolestivý tvrdý vřed v místě vstupu infekce
2. stádium nemoci: vyrážky, poškození sliznic, zduření uzlin
3. stádium nemoci: nastává po období bezpříznakovém, trvajícím 5–30 let. Projevuje se jako pozdní neurosyfilida s progresivní paralýzou nebo tabes dorsalis – postižení míchy s poruchami chůze a citlivosti, způsobující tzv. paralytickou chůzi.

Jednou z podob syfilidy je i tzv. vrozená – matka přenáší nákazu na plod, neboť bakterie proniká placentou. Děti se v takovém případě rodí mrtvé nebo těžce postižené a jejich úmrtnost je vysoká, dokonce vyšší než při syfilidě získané. Nemocná matka rovněž může přenést nákazu na dítě při kojení.

V současné době se syfilis léčí antibiotiky, před objevením penicilinu (objeven roku 1928, jako léčivo začal být využíván až o víc než 10 let později) byla od 16. století jako léčebný prostředek využívána nejčastěji rtuť – rtuťové zábaly eliminovaly kožní projevy syfilidy. Jelikož je ovšem rtuť vysoce toxická, mívala taková léčba nepříjemné vedlejší účinky, jako např. chudokrevnost, problémy s chrupem, vypadávání vlasů. Někdy byla rtuť užívána i vnitřně a akutní nebo chronické otravy tímto „lékem“ byly tehdy poměrně běžné.

Mezi další léčebné metody patřilo kruté hladovění, třicetidenní pobyt v horké parní lázni, očkování hnisem z vředu (po němž se stav nemocných o mnoho zhoršil), všemožné masti apod.

Původce syfilidy, bakterie *Treponema pallidum*, byla objevena až na počátku 20. století. Roku 1906 našel německý lékař a bakteriolog August Paul von Wassermann způsob diagnostikování syfilidy – tzv. Wassermannův test, který umožnil včasné odhalení nemoci. Poté bylo k léčbě užíváno ještě několika různých preparátů a způsobů (např. lék Salvarsan či léčba malarickou horečkou). Penicilin aplikoval čtyřem nemocným pacientům poprvé americký lékař John F. Mahoney v roce 1943.

Progresivní paralýza

Vyskytuje se u zhruba 7% nemocných v pozdním stádiu syfilidy. Převažuje mezi muži. S objevem penicilinu toto onemocnění takřka vymizelo, předtím ovšem tvořili paralytici 12–20% pacientů psychiatrických léčeben. Progresivní paralýza má také několik stádií a forem, trvá 3–5 let a neléčená končí smrtí pacienta.

Typickými příznaky progresivní paralýzy jsou např. změny intelektu, postižení paměti a úsudku, postižení vyšších citů – obhroublost, bezohlednost, zanedbávání zevnějšku, labilní, neadekvátní reakce, emoční oploštělost, tupá euforie nebo vyhaslost, absurdní myšlenky, bludy, rozpad myšlení a osobnosti, oslabení zodpovědnosti, ztráta zájmů, chuti do práce, dětské chování, časté nadměrné užívání alkoholu, zvýšený zájem o jídlo, časté protiprávní jednání, ochablý výraz obličeje, poruchy reflexů, citlivosti, motoriky, třes, pomlaskávání, skřípění zubů, v písmu a řeči přesmyky slabik nebo jejich vypouštění, poruchy výslovnosti, roztřesené a nedbalé písmo, megalomaniacká forma s manickou náladou a bludy či melancholická forma s depresemi, rozvinutá demence.

Co si mohla Štěpka Kiliánová přečíst o syfilidě v dobovém Domácím lékaři?

Pokračující blbost – Úbyt mozku – Paralyza progressivní

Tato forma duševní choroby je velice častá a má velký význam sociální, protože je zaviněna příjící (syfilis).

Rozeznáváme v průběhu paralysy tři hlavní stadia:

1. Stadium přípravné, kde choroba se jeví ve formě nervosy, úbytkem paměti, změnou povahy, ztrátou morálního citění, poklesem inteligence, soudnosti, výstřednostmi, lehkomyšlnými spekulacemi, hýřivostí, podvody, závratěmi, třesením, poruchou řeči.
2. Stadium vyvinuté choroby: záchvaty zuřivosti nebo melancholie, slavomam, záchvaty bezvědomí a křečí jako v padoucnici, ochrnutí některých údů, jazyka, těžká výslovnost.
3. Stadium úplné blbosti: řeč těžko srozumitelná, chůze vrávoravá, zrak porušen, nečistota nejvyššího stupně, nemocný rukama hrabe do jídla, maže lejnem; někdy apatie, někdy slepá zuřivost. Obvykle záchvat paralytický nebo zánět plic ukončí bídný život.

Choroba postihuje hlavně mladé muže, kteří byli nakaženi příjící a nedostatečně se léčili, také příjící měl čas usadit se v mozku a působiti tam zánětlivé a degenerační změny. Že právě muži více onemocnějí mozkovými příznaky příjícími, má příčinu asi v tom, že se více duševně namáhají ale hlavně, že více pijí a hýří.

Choroba nakažlivá je bezohledná, postihne i nejlepšího člověka. Zajímavé je, že počínající paralytik, když ho lékař vyšetřuje, někdy nákazu přizná, někdy ne. Nemusí ji ani zapírat, jednoduše se nepamatuje, nepatrný vřídek ve 20 letech v mladické nedbalosti přehlédl, ani si ho nevšiml – proto se neléčil – a v 32–35 letech je

překvapen příznaky mozkovými. Ještě kdyby se dal dodatečně léčiti včas; ale to je právě ošemetné, že takový člověk neuznává, že je nemocen, naopak on se cítí velice zdrav, je bujné nálady, všemu rozumí, vše umí, lékaře nepotřebuje – to tak ještě, aby řekli, že je blázen. Tak projdou měsíce, až se objeví nějaký záchvat křečí, mrtvice, závratě a ještě se to vymlouvá vším možným, srdeční nervosou a pod., až je vyléčení vůbec nemožné.

V životě rodinném a veřejném má paralyza ten velký význam, že nemocní, dříve než přijde k výbuchům zuřivosti a zjevné poruše všem nápadné, dělají veliké škody svou výstředností, rozhazováním, bezohledností a zpuštěným chováním.

Dávejte pozor na první příznaky paralysy: změna charakteru, nápadné změny nálady, mnoho veselí, příliš velká podnikavost u lidí dříve rozvážných, nestydaté porušování ohledů manželských a společenských, nepořádek nebo puntičkářství, přílišná bujnost pohlavní, noční bolesti hlavy, obtíže neurasthenické vůbec, někdy zatrhávání v řeči, lehká závrať.

Když již musí být paralytik dodán do ústavu, je s ním obvykle konec, protože choroba pak rychle pokračuje, intelligence ubývá.

Záchvatů slepé zuřivosti přibývá, tyto se střídají s úplnou skleslostí, nemocný trhá prádlo na sobě i na posteli, je nečistý v nejvyšší stupni, bolestí necítí, tělo si rozedře. Přijdou záchvaty paralytické, křeče s bezvědomím krátkého i delšího trvání, řeč se stává stále obtížnější, ruka nebo noha ochrne, až na konec i srdce, neukončí-li život dříve zánět plic.

(MUDr. Jan Šimsa a spolupracovníci: Přírodní léčba a domácí lékař)

PÍSEŇ ZHÝRALÉHO JINOCHA
František Gellner

Nezemru já od práce,
nezahynu bídou,
nezalknu se v oprátce,
skončím syfilidou.

Nezemru já u holky
ani na silnici.
Zemru volky nevolky
klidně v nemocnici.

Nezískal jsem za živa
lásky skutky svými.
Jeptiška jen šedivá
oči zatlačí mi.

Nad mou mrchou stáhne clown
tvář svou v smutnou masku:
„Zemřel tady vilný Faun
na nešťastnou lásku.“

*(vydána ze sbírky Básně
z pozůstalosti, 1902)*

inspice **michal weber** / nápověda **michaela krejčí** / rekvizity **marie křehlíková** / garderoba **lenka králová** / vlásenky **michaela kadlecová** / světla **jiří müller** a **michal černý** / zvuk **pavel johančík** / šéf výroby **petr gavenda** / jevištní mistr **filip kapusta** / technika **pavel kresta, martin plichta, pavel dvořák**

program vydala divadelní společnost petra bezruče, s.r.o., ke třetí premiéře sezóny 2013–2014 / textová část programu **daniela jirmanová, martin velíšek** / fotografie **petr hrubeš, tomáš ruta** / grafický návrh plakátu a programu **lukáš horký** / vytiskl proprint, s.r.o., český těšín

divadlo petra bezruče provozuje **divadelní společnost petra bezruče** / ředitel **jiří krejčí** / umělecký šéf **štěpán pácl** / manažer **tomáš suchánek** / dramaturg **daniela jirmanová** / tajemnice uměleckého provozu **patricia glinská** / produkce **michaela kubicová** / divadlo je provozováno za finanční podpory statutárního města ostrava / finančně podporuje také moravskoslezský kraj / autorská práva zastupuje dílna, divadelní, literární a audiovizuální agentura, krátkého 1, 190 00 praha 9 / děkujeme společnosti tonak, a. s. za dodání klobouků do inscenace

OSTRAVA!!!

